

ISSN № 2312-0665

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ЛІНГВІСТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

**Збірник наукових праць
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди**

Випуск 44

Харків 2016

СИНТАКСИЧНА СИНОНІМІЯ І ПОЛІСЕМІЯ (на матеріалі сучасної французької художньої прози)

У статті досліджено зв'язки лексико-синтаксичної та синтаксичної синонімії з полісемією у різних ко(н)текстах згідно з інтенцією мовця; побудовано ієрархію семантико-прагматичних відношень між лексико-синтаксичною, синтаксичною синонімією і глобальною контекстуально-контекстуальною полісемією з метою вивчити різні семантико-прагматичні значення моно- та поліпредикативних синонімічних висловлень як контекстуально-контекстуальних полісемічних одиниць у глобальному ко(н)тексті.

Ключові слова: глобальна контекстуально-контекстуальна полісемія, ко(н)текст, лексико-синтаксична синонімія, синтаксична синонімія, полісемія.

Лепетюха А. В. Синтаксическая синонимия и полисемия (на материале современной французской художественной прозы). В статье исследуются связи лексико-синтаксической и синтаксической синонимии с полисемией в разных ко(н)текстах в зависимости от интенции говорящего; выстраивается иерархия семантико-прагматических отношений между лексико-синтаксической, синтаксической синонимией и глобальной контекстуально-контекстуальной полисемией с целью выявить разные семантико-прагматические значения моно- и полипредикативных синонимических высказываний как контекстуально-контекстуальных полисемических единиц в глобальном ко(н)тексте.

Ключевые слова: глобальная контекстуально-контекстуальная полисемия, ко(н)текст, лексико-синтаксическая синонимия, синтаксическая синонимия, полисемия.

Lepetiukha A. V. Syntactical Synonymy and Polysemy (on the Material of Modern French Fiction). The actuality of this article is determined by the absence in the modern scientific studies of analysis of intentional and contextual nature of relations of syntactical synonymy with different discourse phenomena among which there is polysemy. The aim of the article is to study semantic and pragmatic relations between syntactical synonymy and polysemy in some co(n)text according to the speaker's intention. The achievement of our aim supposes the solution of some problems, such as: identification of the status of polysemy and definition of its functional peculiarities in Modern French Fiction; elucidation of the role of co(n)text in forming the relations between the polysemy and the syntactical synonymy; establishment of hierarchy of semantic and pragmatic relations between the syntactical synonymy and global contextual-contextual polysemy. As the result of analysis it is revealed that mono- and polypredicative utterances with syntactical synonymy have different semantic-pragmatic meanings in the global co(n)text, therefore they are considered as contextual-contextual polysemic unities.

Key words: global contextual-contextual polysemy, co(n)text, syntactical synonymy, polysemy.

Актуальність статті полягає у тому, що в сучасних наукових розвідках відсутнє дослідження інтенціонально-контекстуальної природи зв'язків синтаксичної синонімії з різними дискурсивними явищами, до яких належить полісемія. Метою роботи є вивчення семантико-прагматичних відношень синтаксичної синонімії і полісемії в певному ко(н)тексті згідно з інтенцією суб'єкта мовлення. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: ідентифікувати статус полісемії та визначити її функціональні особливості в сучасному французькому художньому дискурсі; висвітлити роль ко(н)тексту у формуванні зв'язків між полісемією і

синтаксичною синонімією; побудувати ієрархію семантико-прагматичних відношень між лексико-синтаксичною, синтаксичною синонімією і глобальною контекстуально-контекстуальною полісемією. Предметом наукової розвідки є семантико-синтаксичні зв'язки між синтаксичною, лексико-синтаксичною синонімією і полісемією. Об'єкт дослідження становлять моно- та поліпредикативні висловлення з лексико-синтаксичною і синтаксичною синонімією. Матеріалом для аналізу слугували франкомовні художні твори XX століття.

У сучасній лінгвістичній літературі існує погляд, що взаємозв'язки між синонімією і полісемією виявляються у протиставленні, тобто в синонімічних відношеннях багатозначних лексем в одному із їхніх значень. На думку Д.Н. Шмельова, синонімічні зв'язки притаманні, головним чином, багатозначним словам, оскільки «вживання слова у кожному новому значенні пов'язане з набагато більш різноманітною і багатобічною видозміною його парадигматичних співвідношень з іншими словами, зокрема, і можливості синонімічних відповідностей тут є набагато більшими» [4: 127]. М.І. Фоміна зазначає, що лексична синонімія тісно пов'язана з полісемією, оскільки семантичне ототожнення або зближення не завжди відбувається у всьому смислового об'ємі слова [2: 79].

Полісемія, котра має одне позначувальне для багатьох позначуваних, є поняттям, інверсивним синонімії, тобто каузатії (породження) в мові багатьох позначувальних для одного позначуваного в мовленні. При цьому вона виступає як основний фактор формування синонімії, тобто в системі (мові) між цими явищами існують причинно-наслідкові зв'язки.

Л.І. Скоробогатова вважає, що «взаємозв'язок і взаємообумовленість синонімії і полісемії доцільно розглядати в межах певних лексико-семантичних груп слів» [1: 20], оскільки лексеми у цих групах розвивають значення за певними семантичними моделями, що, у свою чергу, призводить до специфічної для слів певної лексико-семантичної групи побудови синонімічних рядів. «Модельовання відношень значень дозволяє розкрити певну кореляцію між типами лексичних поєднань і характером регулярності полісемії» [3: 103].

Оскільки кожна дискурсивна одиниця є мовно-мовленнєвим знаком, котрий функціонує в певній комунікативній ситуації, взаємозв'язки між полісемією і синонімією на рівні окремих лексем та на рівні синтаксичних структур обумовлюються ко(н)текстом. При дослідженні дискурсивного феномена полісемії треба враховувати той факт, що «кожна лінгвістична форма характеризується одиничністю і специфічністю у кожному висловленні і що більшість форм є здатними виражати множинність смислів» [1: 736]. Ж. Пейтар зазначає, що «намагаючись вжити, шляхом субституції, різні слова в ідентичному контексті, можна судити про рівень їхньої синонімічності; при порівнянні різних контекстів, до яких входить одне й те ж слово, можливо оцінити різноманітні смисли, котрі воно приймає» [8: 209].

Французькі вчені Б.Вікторі і С.Фукс, визначаючи детермінуючу роль контексту в організації синонімічних і полісемічних відношень,

підкреслюють, що лексема є полісемічною, коли вона не припускає однакові перифрази в різних контекстах. Їхнє визначення полісемії стосується не тільки окремих лексем, але й синтаксичних конструкцій. Учені розуміють під перифразуванням заміну однієї лінгвістичної одиниці іншою (сипонімічні представлення цієї одиниці). Таким чином, кожний синонім відсилає до якогось одного значення дискурсивної одиниці в межах перифразування [10: 16].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях синтаксичні феномени часто вважаються засобом обґрунтування аналізу лексичної полісемії. Представники генеративної граматики вважають, що «синтаксичні властивості висловлення залежать від значень їхніх лексичних стрижневих елементів» [6: 3]. Така залежність часто використовується як евристична в семантичній моделізації, особливо, коли йдеться про полісемію. Лінгвістична одиниця є полісемічною, якщо кожному з її смислів відповідає різна синтаксична опція: діатеза (перехідність / неперехідність), компліментарність (вибір прийменника), узгодження у числі (однина / множина), нетотожна синтаксична конструкція (наприклад, дієслово в активній чи пасивній формі, номіналізація / предикація лексичного елемента, дієслово у минулому часі або в інфінітиві минулого часу тощо). Таким чином, одна лінгвістична форма має стільки ж смислів, скільки існує синтаксичних можливостей її використання. Інакше кажучи, конкретний смисл лінгвістичної одиниці ідентифікується завдяки її синтаксичній сполучуваності в певному контексті.

У кінці ХХ-го століття з'явився новий погляд на зв'язок полісемії і синтаксичної синонімії, враховуючи той факт, що кожен контекст є неможливим на якийсь інший. Оскільки існування двох ідентичних комунікативних ситуацій видається неможливим, не існує двох висловлень з ідентичним смислом [9: 110]. Цю ж думку відстоював Л. Госселен, який увів терміни «контекстуальна полісемія» та «узагальнена контекстуальна полісемія», що позначає комбінаторний феномен. Під «контекстуальною полісемією» вчений розумів той факт, що будь-який маркер (лексична, граматична морфема або синтаксична структура) може мати деякі семантичні відмінності залежно від лінгвістичних контекстів (котекстів), у якому вони знаходяться. Оскільки такі контексти складаються з маркерів, котрі становлять полісемічні одиниці, можна говорити про існування «узагальноної контекстуальної полісемії» для позначення того факту, що значення кожного маркеру може варіюватися не тільки залежно від форми, але й від значень інших маркерів, що його оточують (котрі змінюються аналогічним способом). Отже, йдеться про глобальну ітерацію полісемічних маркерів у конкретному висловленні та у дискурсі в цілому [5: 58].

Враховуючи котекстуально-контекстуальну природу синонімії, доцільно увести до нашого дослідження термін «узагальнена котекстуально-контекстуальна полісемія» для позначення глобального феномену полісемії, що охоплює всі дискурсивні одиниці.

Аналіз синтаксичних та семантико-прагматичних властивостей дискурсу дає можливість виявити такі взаємозв'язки між полісемією і лексико-синтаксичною та синтаксичною синонімією:

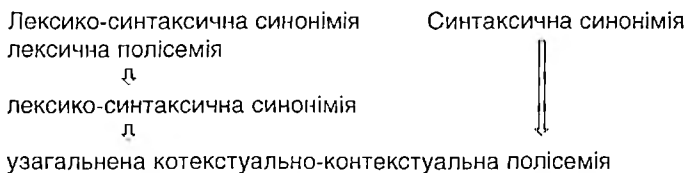

Рис. 1. Полісемічні відношення при синтаксичній синонімії

При лексико-синтаксичній синонімії полісемічний простий мовно-мовленнєвий знак виступає в одному значенні в близькій за структурними та формальними ознаками синонімічній синтаксичній конструкції; відповідно інше значення полісемічного знаку виявляється в якійсь іншій синтаксичній опції. У свою чергу, лексико-синтаксична синонімія входить до узагальненої котекстуально-контекстуальної полісемії. Таким чином, при лексико-синтаксичній синонімії спостерігається дворівнева ієрархія полісемії. При синтаксичній синонімії полісемічні відношення виявляються тільки на рівні котекстуально-контекстуальної полісемії, тобто вживання синонімічних синтагм і висловлень у різних комунікативних ситуаціях.

Отже, синонімічно-полісемічні відношення характеризуються векторністю та ієрархічністю, на що вказує Ж. Петі: «синонімічні відношення є векторними (що зближує їх із полісемією), тобто орієнтованими та ієрархічними» [7: 99]. Наведемо приклади:

(1) *Cela leur évite de réfléchir et de chercher à progresser et à ne plus travailler.* (A. Kehrer)

У цьому монопредикативному висловленні спостерігається лексико-синтаксична синонімія, оскільки полісемічні предикати *éviter* та *chercher* у сполученні з прийменниками *à* та *de* актуалізують у поданому ко(н)тексті одну з віртуальних (мовних) сем (*позбавляти когось чогось* та *намагатися зробити щось*), тобто виступають синонімами дієслів *dispenser* та *essayer* у синтаксичній опції доповнення. У свою чергу, подана конструкція входить до узагальненої котекстуально-контекстуальної полісемії, оскільки вживання досліджуваних синтагм залежить від оточуючого ко(н)тексту (різні комуніканти, різний декор, різні темпоральна та просторова площини тощо).

Для порівняння: у прикладі (2) *M. René s'agaçait toujours à chercher livres et revues qu'il ne rangeait jamais à leur place.* (M. Gazier) предикат *chercher* вживається в несинонімічній конструкції у своєму первинному значенні: *шукати щось*.

(3) *J'ai toujours mis un point d'honneur à attendre d'avoir faim pour manger.* (F. Veigbeder)

У цьому прикладі монопредикативного висловлення з синтаксичною синонімією у вигляді синтаксичної опції-нетотожної мовленнєвої структури з предикатом в інфінітиві теперішнього часу *attendre d'avoir faim*, котра становить синонім системної (мовної) синтагми *attendre que j'aurai faim*, ієрархічно входить до узагальненої котекстуально-контекстуальної полісемії влізко від ко(н)тексту та інтенції комуніканта.

Отже, можна зробити висновок, що будь-яка синонімічна структура набуває різних семантико-прагматичних значень у глобальному ко(н)тексті, тобто всі моно- та поліпредикативні висловлення з лексико-синтаксичною та синтаксичною котекстуально-контекстуальною синонімією становлять котекстуально-контекстуальні полісемічні одиниці. Перспективним є комплексне дослідження взаємозв'язків лексико-синтаксичної та синтаксичної синонімії з полісемією на інтерфрастичному рівні між сполучниковими і безсполучниковими висловленнями у різних ко(н)текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скоробогатова Л.И. Принципы презентации синонимических единиц при обучении русской речи студентов-нефилологов национальных вузов: дисс. канд. нед. наук: спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык)» / Л.И. Скоробогатова. – М. : 1982. – 198 с. 2. Фомина М.И. Современный русский язык: лексикология / М.И. Фомина. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 319 с. 3. Шпель Ю.А. Регулярность полисемии производных слов словообразовательных рядов / Ю.А. Шпель // Вісник Харківського національного університету ім. В. П. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків, Констага, 2007. – Вип. 52. – № 773. – С. 102–103. 4. Шмелёв Д.П. Современный русский язык. Лексика [Текст] : учеб. пособие для студентов нед. иптов / Д.Н. Шмелёв. – М. : «Просвещение», 1977. – 335 с. 5. Gosselin L. «Temps et aspect en français». Programme de l'École thématique CNRS / L. Gosselin // Réseau de sciences cognitives d'Île-de-France, 2001. – 128 p. 6. Levin B. Lexical and conceptual semantics / B. Levin, S. Pinker. – Oxford : Blackwell, 1992. – P. 123–152. 7. Petit G. Synonymie et dénomination / G. Petit // Revue des linguistes de l'université Paris Ouest Nanterre La Défense, n°52, 2005. – P. 97–112. 8. Peytard J. Linguistique et enseignement du français / J. Peytard, E. Genouvrier. – P. : Librairie Larousse, 1970. – 286 p. 9. Recanati F. La polysémie contre le fixisme / F. Recanati // Langue Française. Aux sources de la polysémie nominale. – P. : Cadiot, B. Habert (ed), n°113, 1997. – P. 107–123. 10. Victorri B. La polysémie : construction dynamique du sens / B. Victorri, C. Fuchs. – P. : Hermès, 1996. – 274 p. 11. Victorri B. «La construction dynamique du sens» / B. Victorri // in Passions des formes. – M. Porte (Ed.), 1994. – P. 733–747.

ДЖЕРЕЛА

1. Beigbeder F. L'amour dure trois ans / F. Beigbeder. – P. : Grasset, 1997. – 195 p. 2. Gazier M. Le merle bleu / M. Gazier. – P. : Editions du Seuil, 1999. – 240 p. 3. Kehler B. Poudre d'Afrique / B. Kehler. – P. : L'Harmattan, 2012. – 416 p.

Ленетюха Анастасія Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Тел.: +38 (057)7172113, +38 (050)2140336;
E-mail : beleite@mail.ru, lepetyukha.anastasiya@mail.ru
ORCID: 0000-0002-2812-4510

Lepetiukha Anastasiia – Ph.D in Philology, Associate Professor, Department of Romance philology; Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine, 61168, Kharkiv, Valentynivska Str., 2